Arhive bucureștene

Edmond van Saanen

Georgeta FILITTI

Într-o arhivă personală afli, se înțelege, tot felul de informații despre titular și familia lui. Însă marea surpriză rămâne puzderia de legături, prietenii, relații, afaceri care, la simpla parcurgere, îți deschide o lume neașteptată, expresivă, foarte adesea necunoscută.

Arhitectul Edmond van Saanen (1882 – 1938), a cărui arhivă se păstrează la Biblioteca Națională, fondul St. Georges, este, din acest punct de vedere, un personaj interesant deopotrivă în sine și pentru relațiile multiple din țară și străinătate.

Actele de stare civilă reţin pe Edmund Petru van Saanen din Ministerul Român al Afacerilor Externe (căsătorit cu Hersilia Gessi, originară din Smirna), care moare la 53 de ani, în 1866, fiind slujit de preotul bisericii Bărăția din București.

Unui Edgard van Saanen i se naşte, în 1905, un copil, Silvio Traian, din legătura cu minora Elisabeta Preduț. Recunoaște copilul și se căsătorește cu mama acestuia în 1912 la Schela Cladovei.

Dar cei care se vor dovedi români activi și întreprinzători sunt membrii familiei din Brăila. Între ei, Robert (n. 1857) și Adolphe. Cel dintâi ia parte, ca secretar, la lucrările preliminare legate de înființarea Băncii Naționale. În 1883 guvernatorul certifică "modul inteligent și stăruitor în care și-a îndeplinit întotdeauna datoria". După trei ani părăsește postul de la Bancă spre a deveni agent de schimb. Așa se stabilește la Brăila, unde întemeiază o Antrepriză de lucrări publice și Fabrica sistematică cu aburi Furnica, "căldări galvanizate, cutii de conserve, obiecte de tablă albă și neagră. Vacs, unsori pentru ghete, hamuri, linoleuri, parchete. Creme fine pentru încălțăminte, pomade și lichide pentru curățat metale. Produse chimice". Se vede că noua meserie îl obligă să călătorească în străinătate, de vreme ce scoate pașapoarte, în 1888 și 1891 pentru Rusia, în 1896 pentru Ungaria, în 1899 pentru Constantinopol. Tot din acei ani se păstrează o scrisoare către Adolphe (locotenent în Corpul flotilei Dunării încă din 1867) în care îl întreabă de blazonul familiei ("cu câini, iepuri, ciocane"). Nu intenționează să-l poarte, căci "la noblesse pauvre est ridicule", dar vrea să-i știe semnificația. E greu de spus cât de sărac a fost R. v. Saanen; i-a dat însă fiului său o educație îngrijită și o avere care l-a propulsat nu numai în elita societății românești ci și a celei europene.

Edmond François Louis van Saanen s-a născut la 21 octombrie 1882 la București și a încetat din viață tot acolo, la 7 mai 1938. A urmat Politehnica din München (din 1901) și în 1907 și-a adăugat cognomenul Algi, după al doilea soț al mamei sale – Algiu. Dintr-o scrisoare de felicitare a lui Gottereau, arhitect francez stabilit la București, autor, între altele, al planurilor palatului CEC, se vede că van Saanen fusese admis la École Nationale des Beaux Arts din Paris. În 1918 lucra la Ministerul de Război (Marele Cartier General, direcția Serviciului Construcțiilor sanitare), când a fost decorat cu "Steaua României" "pentru destoinicia cu care a dirijat lucrările sanitare". A fost căsătorit între 1924 și 1935 cu Aurelia Melania Vasiliu Bolnavu.

Din invitațiile primite, din țară și din străinătate, în toată perioada interbelică, se poate reconstitui viața sa mondenă și în același timp și programul manifestărilor artistice mai de seamă din capitala românească. Iată, așa, invitații primite la concertul de sonate susținut de Miron Șoarec (pian) și Vasile Jianu (flaut); Alexandra Cantacuzino îl poftește la ceai "pentru a întâlni pe doamna Gamelin" și altă dată la primirea doamnelor delegate la Congresul Internațional al femeilor organizat la Dubrovnik. De altfel, în calitate de "vicepreşedintă a Consiliului Internațional al Femeilor, președintă a Consiliului Național al Femeilor Române, președintă de onoare a Auxiliarei Feminine FIDAC, delegată a României la Societatea Națiunilor, membră a Institutului Social Român", aceasta îl invita adesea la manifestările ce organiza. Soții Titulescu îl așteaptă "să petreacă seara la M.A.E."

La conferințe: N. Iorga, *Istoricul aviației* (la Aeroclub, unde era și membru); Alfred Poninsky, consilier la Legația Poloniei, *Les deux Stanislas, rois de Pologne au XVIII-ème siècle* (la Asociația culturală "Gândirea europeană", prezidată de Elena Văcărescu); Dem. Ghica, *La diplomatie à travers les âges* (la Union Intelectuelle roumaine); Vesp. Pella, *Iluziile păcii și pactul Kellogg*.

Apoi e oaspetele unor diplomați: însărcinatul cu Afaceri al Egiptului, H. Kholucy (la ceai cu dans); consilierul Poloniei, contele Alfred Poninsky (dejun); ministrul Țărilor de Jos, van Hoom (dejun); o "seară" la aceeași legație, poftit de ministrul Jan Hubrecht. Mai participă la recepția în cinstea lui Gérard Bauër, ca invitat al președintelui Asociației criticei dramatice și muzicale Em. D. Fagure; la fel, la Palatul Academiei de Arhitectură, ca invitat al rectorului Petre Antonescu, pentru primirea lui Émile Maigrot și Jacques Duvaux, membri ai Societății arhitecților diplomați francezi.

Sunt și evenimente pe care doar invitația dintr-o arhivă le scoate din anonimat. De pildă, gruparea de artă Boema îl invită la o reuniune nocturnă în saloanele expoziției de pictură "Mozart", pe str. C. Mille nr. 4, cu "teatru miniaturist, caricatural, improvizațiuni humoristice și muzicale, dans, tablouri celebre înscenate. Concert de jazz Führmann".

Cele peste 100 cărți de vizită sugerează relații întâmplătoare (cumpărături la cutare gravor – Lucien Bazor) sau medalist (Fenardent) de la Paris, o ședință la Valérie Rée

https://biblioteca-digitala.ro / http://bibmet.ro

(chiromantă, licențiată a Universității din Viena), dar și prietenii ce se regăsesc în corespondența mai amplă cu: Jean Yonnel de la Teatrul Odéon din Paris, Cécile Sorel, Constantino Ruspoli, Monte de Herosmonte, colecționarul Al. St. Georges (depozitarul de mai târziu al arhivei arhitectului), Gogu Constantinescu, inginer consultant la Londra, Bruno Seletzky, reprezentantul firmei Skoda la București, ministrul Nicolae Titulescu, contele și contesa di San Martino Valperga, Riccardo Mazzanti, directorul Institutului de Belle Arte al Franței, dansatoarea indiană Nyota Inyoka, Ion Bianu, președintele Academiei Române, colecționarul Anastase Simu, ministrul Richard Franasovici, Aretia Tătărescu, soția primului ministru, sculptorul Ion Jalea, dirijorul Ionel Perlea, omul politic Gh. Trancu-Iași etc. Se mai regăsesc între corespondenții săi pictorii G. Petrașcu, Paul Aburel, Adina Paula Moscu Melinte, Nicolae Grant, Nicolae Vermont, Jean Neylies, Marc Brillaud de Laujardière.

Iată trei piese din corespondența aflată în fondul E. v. Saanen:

I. De la Georges Boskoff, pianist de reputație internațională, prieten deopotrivă cu George Enescu

"Paris, 6 Place du Palais Bourbon
7-I-31

... [în text] Le canon tonne, les cloches sonnent, le cercueil de Joffre arrive aux Invalides... Je n'ai pas eu le courage de m'attarder sur l'Esplanade, parmi la foule recueillie et déférente. Et aux premiers accents de la Marche Funèbre de Chopin, diffusée par un haut parleur, j'ai retrogradé vers ma demeure si proche, avec le frisson de la mort dans mon âme et le désir de pleurer un peu dans tes bras fraternels.

N'ai je pas pleuré aussi en lisant ta lettre, mon cher Edmond! Ta voix, ta consolante voix venant de notre terre natale, a puissamment retenti dans mon coeur. Enesco t'a dit la vérité, la tragique vérité: mon petit Serge est mort le 17 mai. Une diphtérie diabolique me l'a enlevé en quelques jours! Depuis lors ma vie est un supplice. Tu sais que je chérissais mon enfant presque maladivement. Une vraie passion nous unissait, lui et moi. Je revivais en lui comme il vit en moi, avec la même intensité. Je ne craignais qu'une chose au monde: le perdre. Je ne désire plus qu'une chose au monde: le rejoindre! L'Irréparable est entré dans mon Destin pour le briser. Rien n'est comparable au déchirement de voir mourir son enfant dans ses bras... Mes jours, mes nuits ne sont hantés que par cette vision torturante. Mon grand ami, je suis anéanti!... J'ai passé un effroyable été chez des amis qui se sont employés à adoucir un peu mon désespoir. Mara, plus courageuse que moi, s'était retirée à Saint-Germain-en Laye, avec sa mère, sinistre mégère que j'abomine. En octobre j'ai dû, malgré mon lamentable état physique et psychique, aller jouer à Berlin. Je n'avais plus ouvert mon piano depuis que mon merveilleux petit Serge était mort... Cependant j'ai eu un triomphe (coïncidence providentielle: c'est sous les auspices des familles Mendelssohn et Liszt que j'ai débuté à Berlin! L'ambassadeur d'Allemagne à Paris, M. von Hoesch, m'avait donné une lettre pour M. Franz von Mendelssohn, personnage considérable du monde de la finance berlinoise, descendant direct du grand musicien. Et je connaissais M-me de Prévaux, descendante non moins directe de Liszt et M-me d'Agoult, dont le mari est attaché à l'Ambassade

https://biblioteca-digitala.ro / http://bibmet.ro

de France). Mais le succès n'a plus d'écho dans mon âme morte, morte à la terre... et plus vivante que jamais dans l'au-delà où rayonne celle de mon fils. La métapsychique, le spiritisme, la foi fondée sur la science sont devenues mes seuls soutiens et mes seuls moyens de vivre encore... et non pas mon art... dont je me suis beaucoup éloigné. Cependant j'ai nécessairement repris mon activité artistique. J'ai enregistré l'autre jour, avec l'orchestre Colonne, un divin concerto de Mozart, pour la firme Odéon. Je t'enverrai ces disques dès qu'ils seront mis en vente. Je viens de donner également un récital Chopin-Liszt qui n'a été qu'une interminable ovation (chez Pleyel)... Hélas! Toutes ces victoires ne peuvent embellir ma vie, ni consoler mon coeur, à peu près pour les mêmes raisons qui éclatent dans ta lettre pleine d'une si noble révolte. Ces temps sont «troubles»... «vivons en nous mêmes»! et aussi dans la ferveur des disparus! A toi et à Aurette mon affection inaltérable.

Georges

Mes tendres hommages à la chère «marquise». J'espère pouvoir bientôt t'envoyer le reste de ma petite dette. Mara pense affectueusement à toi".

2. Poetul Adrian Maniu

"București, 193...

Mult iubite prieten,

Am fost mișcat și de scrisoare și de prețiosul dar. Pentru mine piatra dăruită înseamnă azi a unsprezecea dovadă privitoare la acea epocă din noaptea istoriei românești când puțini bănuiesc ce mult a luminat Bizanțul puterea misterioasă a unei arte barbare localnice. Dacă voi izbuti vreodată să dezleg această taină a sufletului nostru fără îndoială că va contribui mult lespedea sculptată și bucuria darului.

Îngăduie însă afecțiunei ce îți port să răspundă deocamdată cu mult mai puțin – alăturata amintire a purtat însă odată scânteia luminei în fața credinței – și astfel smeritul meu dar are numai rostul unui tâlc.

În dorul revederii, primește însă mai ales toate urările de fericire dimpreună cu Doamna Dumitale căreia te rog să-i încredințezi respectuoase omagii.

Al dumitale, Adrian Maniu"

3. Contesa de Boissounay îl recomandă dansatoarei americane Loïe Fueller, aflată în turneu la Paris

"Chère Madame,

Je vous recommande de nouveau tout particulièrement Monsieur et Madame van Saanen Algi. Monsieur van Saanen est un admirable artiste dont les dessins des ballets russes ont eu déjà beaucoup de succès à New York. Je suis sûre que vous êtes faits pour vous entendre et j'espère que votre jeune élève n'a pas perdu la lettre que mes enfants ont apportée pour vous dans les coulisses du théâtre des Champs Elysées entre le 29 et le 31 décembre. Je n'avais pas votre adresse et je viens de la demander à Armande de Polignac, ma cousine n'ayant pas de réponse. J'espère vous voir bientôt et si vous avez envie de venir m'entendre chanter les mélodies d'Armande, téléphonez-moi votre jour et votre heure et je serai dans la joie de vous faire un peu plaisir à vous l'enchanteresse de nos yeux.

Mon mari et mes enfants se joignent à moi pour vous dire nos sentiments d'admiration et d'affection.

Polignac Comtesse de Boissounay"

Arhiva lui sentimentală cuprinde și versuri ce i-au fost dedicate, chiar dacă nu perfecte, în limbile franceză și italiană. Iată-le:

A Monsieur Van Saanen Algi

Fines, pâles et délicates / Vous fixez, sur ces papiers gris, / Des vieux hallets évanouis / Les images que vous aimâtes. // Ah! mon cher Van Saanen Algi / Voici déjà plus de deux lustres / Que parmi les prismes des lustres, / Nous vîmes hondir Nijinsky! // Vous secourez notre mémoire / Par cet album *fidèle et vrai. / Comme alors Paris était gai! / Nous ne redoutions pas l'Histoire.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://bibmet.ro

*

Non ero ancora nato / e girà te conoscevo, / perchè mamma me ne / parlava sempre! / Ricordo un tuo ritratto, / de quanno eri bambino, / su un cavallin de legno / dove tu stavi pe fatte donnolà. / Edmondo mio / Lontani sempre / la vita ci'ha tenuto, / però n'affetto vero, / pe te e pe mamma tua, / ner core ognor sincero, / sempre immutabile s'è mantenuto. // Tra Roma e Romania / ce sta n'affinità, / pe n'origine uguale nell'antichità. / Ma se semo romani, / semo puro cugini, / perciò certo più fini / so i sentimenti che fra noi ce sò. / Edmondo mio / non sei più solo / adesso a fatte amà, / Te sei scerto'na sposa, / lei puro assai graziosa, / co'cui l'amore nostro / pe l'avvenire dovrai spartì. // Girato hai il mondo intero / studiando l'arte e il bello / vedenno'n se sa mai quante bellezze. / Bernini Raffaello, / Bramante e Michelaccio, / S. Pietro er Vaticano, / solo che a Roma li poi trovà. / Edmondo mio solo che qui / tutto te fa incantà. / Pe te che sei 'n artista, / sta Roma t'ammaestra, / e t'incammina certo / verso una grande celebrità.

Nu stăruim asupra creației sale de arhitect; amintim doar că în 1927 conducea Serviciul de resort din Ministerul Instrucțiunii, iar la un moment dat răspunde la un chestionar al revistei "Arta și orașul" astfel: "Un arhitect trebuie să-și semneze planul. Cu această semnătură și-a angajat întrega răspundere asupra clădirii ce efectuează. Nu văd necesară iscălitura unui inginer pe planul conceput și întocmit de arhitect".

Paralel însă desenează, face expoziții în țară și străinătate (la New York, de pildă), participă la Bienalele de la Veneția (1936). Aproape 1.000 desene trădează interesul pentru lumea dansului (costumele Ludmilei Saccharoff, studii pentru spectacolele Isadorei Duncan, albumul *Dix études de danse*, avec une Préface de Jean Louis Vandogen, în 250 exemplare, schițe pentru baletele rușești Diaghileff și Nijinski în spectacolul *Le spectre de la Rose*, inventarul expoziției sale *Études de danse* din 10 – 25 noiembrie 1919 de la Paris, desene de la Cairo, Alexandria, Capri, Roma, Viena, Techirghiol, București – Hanul Manuc etc. etc.).

Cu aceeași ușurință abordează poezia și literatura memorialistică. Pe lângă facilele: *Foaie verde Luchișor / De o floare mi-este dor. / Floarea asta e un crin / Căreia și-n vis mă-nchin* sau balada "par ung humble architecte": *Regard droit et tête fine / Sourir franc et fière pine / Grand maître-oiseaux à ses instants / Le plus instable des amants.*

Edmond van Saanen scrie *O călătorie în Italia*, *Roumanie en 1936. Impressions laconiques*, *Esquisses venitiennes*, *Reflexions sur la musique et l'art*, *Impresii din Roma. Sf. Petru și Vatican*, *Biserica din Rucăr. 1780*, *Moș Ajun*, dramă într-un act, făcută la Herculane în octombrie – noiembrie 1929, *Ce este fresca de chevalet*, *Mânăstirea Hurezi*, *Moș Nită*, dramă etc.

Ca orice artist complet, Edmond van Saanen dovedește în același timp o cultură muzicală remarcabilă. Creația sa se regăsește în sutele de știme dintre anii 1928 – 1938 păstrate în arhivă, astfel: *O, terre de printemps*, paroles Marie v. Mutius; Chanson *Si vous n'avez rien à me dire*, paroles V. Hugo, (cântat prima oară în Sala Liedertafel din București, la 24 ianuarie 1932); *Cânta puiul cucului*, iunie 1928; *Les caresses*, text de J. Richepin, octombrie 1928; *Vendredi Saint*; *Il pleut des pétales de fleurs*, versuri de Albert Samain, 1928 – 1932; *Aubade*; *Motanul încălțat*. Teatru cu marionete, 1930 – 1931, la Teatrul de păpuși din București condus de Theodor Nastasi (textul, localizare de Ioana Basarab după contele F. Pocci); *La captive*, paroles H. de Regnier, *Petite cracovienne*, 10 decembrie 1931; *Alla romena*, 26 iunie 1932; *Suite all'antica*, fantaisie; *Nocturne romantique*; *Dragă dorule, te las*; *Psaume C.*; *Pastorale*; *Invention*; *Sonate facile*; *Sonatine*; *Valse*; *Lied*; *Querida* (dedicată "lui Grigoraș Dinicu, cu sinceră admirație"); *Gavotte triste*; *Mazurka triste*; *Sonate pour piano et violon*; *Însemnare*, text de Adrian Maniu; *Danse Orientale*; *Pour Nyote*, 1937 etc.

Că evolua cu aceeași ușurință în lumea penelului și în cea a muzicii o dovedește, între altele, un program desenat pentru serata muzicală a doamnei Pleșoianu, la Paris, pe care s-au iscălit participanții, între care George Enescu.

Căsătoria cu Aurelia Vasiliu Bolnavu se destramă la un moment dat (1932) și după un schimb de scrisori prin avocat prin care o autorizează să intenteze divorțul, arhitectul își întocmește un inventar "de obiecte ce-mi aparțin". Temător de ce s-ar putea întâmpla, el lasă o notă: "În caz de nenorocire, a se vedea sfârșitul block notes de bronz, care e pe masa Boule, câteva informațiuni".

Cu ochii minții se poate oarecum reconstitui ambianța în care a trăit acest spirit renascentist. El reține mobile, bibelouri, covoare de Tunis, Caraman, Bukkhara, cărți (1.400 – 1.500 volume, "unele foarte rare și scumpe"), bronzuri Adams, oglinzi, lămpi cubiste, lăzi, vase, icoane, cufere, vase persane, japoneze, haine de mandarin, paftale de argint, "une bouteille en verre vert" cumpărată de el în 1911 la Stratford on Avon, în Anglia, argintăria completă de la Brăila etc.

Cu aceeași minuție sunt înșirate tablourile în ulei de Adrien Etienne, Rybkowski, Basarab, Fr. Flameng, Cecilia Cutzescu Storck, L. Cath. Bredau, Petrașcu, Brunet (*Suzanne au bain*, 1700), Wonoerman (pictor olandez, secolul XVII, tablou achiziționat de el în 1896 la o licitație de la Hotel Druot, Paris), Delacroix (*La mise au tombeau*, după Tizian), N. Grigorescu, Kimon Loghi, Valdi Barbey, Gatti, gravurile (Reynolds, Boucher, Bouchardon, R. de Cotte, Gustave Moreau, Piranesi, Edwards – după Leonardo da Vinci), Ugarte, P. Aburel, Scortzescu, o guașă napolitană de Gatti, acuarele de Rodica Maniu, sepii (una "superbă", pe pergament, *Botezul Mântuitorului*, școala italiană, secolul XVIII). La acestea se adaugă numeroase creații personale.

*

Întrebând în dreapta și în stânga, prea puțini bucureșteni mai știu azi cine a fost Edmond van Saanen. Și totuși, cu nume străin, acesta a fost unul din românii cei mai europeni pe care i-au dat deceniile interbelice spre care ne întoarcem în continuare cu oarecare nostalgie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://bibmet.ro